

УДК 069.51(044.2)“1941”+069.8(477)

© Світлана ДАЦЕНКО

ДОЛІ ПЕРШИХ ДНІВ ВІЙНИ. ПРОМІЖНІ ПІДСУМКИ ГУМАНІТАРНОЇ АКЦІЇ «УВАГА! ПОШУК! НЕПРОЧИТАНІ ЛИСТИ 1941-го»

Підбито проміжні підсумки гуманітарної акції Національного музею історії України у Другій світовій війні «Увага, пошук! Непрочитані листи 1941-го», відтворено шляхи пошуку родин адресантів та адресатів. Проаналізовано матеріали, які поповнили фондову колекцію музею та стануть джерелом для подальшого дослідження історії війни.

Ключові слова: *німецько-радянська війна, Національний музей історії України у Другій світовій війні, музейний проект, музейна колекція, непрочитані листи 1941-го.*

У лютому 2010 р. в результаті реституційних процесів фондова колекція Національного музею історії України у Другій світовій війні поповнилася унікальною колекцією листів 1941 р., які були вивезені нацистами з окупованого українського м. Кам'янець-Подільський до Австрії і зберігалися у Віденському технічному музеї. Листи датовані переважно червнем – липнем 1941 р. Автори кореспонденцій – військовослужбовці різних військових частин і різних родів військ, прикордонники південно-західних кордонів, цивільне населення, студенти кам'янець-подільських навчальних закладів, люди різних національностей, різного віку.

Кілька слів про походження колекції. Літо 1941 р., перші дні німецько-радянської війни на території України. Бомбардування, руїни, параліч усіх механізмів радянської «імперії», величезні жертви. 10 липня 1941 р. гітлерівські війська захопили м. Кам'янець-Подільський, а до 18 липня 1941 р. вся Хмельницька обл. була окупована нацистськими загарбниками. Саме тут, у Кам'янці-Подільському, у перші дні нацистської окупації до рук агресорів потрапили невідправлені листи радянських громадян. Уся кореспонденція, а це 1 215 листів, була вивезена з України. Як свідчить супровідна документація, що збереглася, колекція зацікавила старшого інспектора телеграфного зв'язку при генеральному поштовому

комісарові райхскомісаріату «Україна» доктора Густава Ольшлегера¹. У своєму супровідному листі від 5 серпня 1942 р., адресованому доктору Ерхарду Ріделю², власне якому й передавалася колекція, він зазначав, що вивозили їх двома «траншами», приватним шляхом [35]. Утім, доктор Г. Ольшлегер добре розумів цінність цієї колекції, про що свідчить його другий супровідний лист від 25 серпня 1942 р., у якому він констатує: «Я прошу листи не розпорошувати, вони всі з Волині... Ця колекція листів дає картину настрою російського народу на початку війни» [36]. У такий спосіб у 1942 р. листи потрапили до Поштового музею у Відні. Потім тривалий час зберігалися у фондах Віденського технічного музею (Австрійська Республіка). У результаті багаторічних пошуків, які здійснювалися на австрійській території в рамках реституційних процесів між Австрійською Республікою та Україною, у грудні 2009 р. епістолярні джерела повернулися на Батьківщину. Від лютого 2010 р. колекція листів 1941 р. зберігається в Національному музеї історії України у Другій світовій війні. Більшість актів поштової кореспонденції колекції «Непрочитаних листів 1941-го» потрапили до Меморіального комплексу нерозпечатаними, непрочитаними, не обробленими військовою цензурою. Їх відкрили, вперше прочитали та розпочали аналіз і введення до наукового обігу шляхом публікацій та експонування. Варто зазначити, що робота з дослідження велася непросто, оскільки адреси були написані нерозбірливо, багато географічних найменувань зникло з карт, мова більшості листів містить діалектизми, значна частина епістол – на мовах народів колишнього СРСР.

Одночасно було започатковано соціально-гуманітарну акцію «Увага! Пошук! Непрочитані листи 1941-го!», основним завданням якої став пошук рідних і близьких адресатів. Для цього були відправлені листи з адресами в усі обласні адміністрації України, оприлюднені скани конвертів та адреси на сайті музею. Історія цих листів дістала широкий резонанс не лише в Україні, а й далеко за її межами. Радіо, телебачення, газети, пошукові організації, телепрограма «Чекай на мене», просто небайдужі громадяни донесли новину про унікальну колекцію. На сьогоднішній день вдалося розшукати 598 родин авторів листів. Вручаючи рідними копію листа 1941-го, співробітники музею збирали біографічні дані, просили передати до музею фото, документи, а подекуди і речі, які ще зберігаються в родинях, дізнавалися більше про долі тих, хто писав. Зібрані комплекси стали основою виставок «Непрочитані листи 41-го» (2010 р.), «Голоси з

¹ *Густав Ольшлегер* народився 19 грудня 1900 р. у Відні. У січні – грудні 1918 р. проходив строкову службу в австрійській армії. Учасник Першої світової війни. У 20-х рр. 20 ст. вивчав історію у Віденському університеті, отримав ступінь доктора філософії. Професійно досліджував історію поштового зв'язку. Працював головним телеграфним інспектором поштової адміністрації у Відні. З 5 червня 1932 р. – член НСДАП. У 1941 – 1944 рр. – телеграфний інспектор (старший телеграфний інспектор) при генеральному поштовому комісарові райхскомісаріату «Україна». Помер 31 січня 1946 р. За іншими даними, зник безвісти в 1944 р.

² *Ерхард Рідель* народився 17 травня 1895 р. у Відні. Учасник Першої світової війни. У 1919 – 1922 рр. – член Німецької національної асоціації колишніх офіцерів Першої світової війни. У 20-х рр. отримав ступінь доктора філософії. У 1933 – 1938 рр. – член «Патріотичного фронту» (австрійський рух на підтримку аншлюсу Австрії з Німеччиною). У 1934 – 1938 рр. – член нелегальної нацистської партії в поштовому відділенні Відня. З травня 1938 р. до травня 1945 р. – член НСДАП. Із січня 1939 р. до квітня 1945 р. – директор Поштового музею Відня. З 1943 р. до 1945 р. – член новоствореного «Товариства з питань поштової історії Віденського університету». У квітні 1945 р. був звільнений з посади директора Віденського поштового музею через входження до нацистської партії. З 1945 р. до 1958 р. – дослідник та автор історичних статей з історії поштового зв'язку. Помер 7 січня 1958 р. у Відні.

минулого» (2011 р.) та міжнародного виставкового проекту «Червневі листи 1941-го», проведеного спільно з музеєм «Берлін-Карлсхорст» (2016 р., м. Берлін, ФРН). Результатом дослідницької роботи наукового колективу музею стало науково-документальне видання «Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення», опубліковане в 2012 р. До нього увійшли всі листи в каталогізовано-регестній формі з відтвореними біографічними даними на адресанта й адресата.

Перша спроба заявити про колекцію була зроблена вже за два місяці після того, як вона потрапила до музею. Листи, написані нашими земляками в перші дні війни, стали основою виставки «Непрочитані листи 41-го». На ній експонувалася вся колекція, а також результати перших досліджень та пошукової роботи. За цей короткий період удалося розшукати десятки родин та вручити їхнім родичам копії листів. У перші місяці роботи з колекцією були знайдені родини киян лейтенанта Антона Бельського, сержанта Мілентія Демченка та політрука Зіновія Ринського [30, 16, 18]. Однією з перших знайшли доньку Никифора Курченка – Катерину Никифорівну Василенко із с. Шупики на Київщині. Лист був адресований дружині Анастасії Павлівні. Про його смерть вона дізналася в день народження доньки. Упродовж багатьох років червоноармієць Н.І. Курченко – боєць 465-го гаубичного артилерійського полку 199-ї стрілецької дивізії 12-ї армії Південно-Західного фронту, вважався зниклим безвісти. У 1985 р. знайшли місце його загибелі, а останки перепоховали на Полтавщині. Лист 1941р. став єдиною згадкою про батька для Катерини Никифорівни. До фондозбірні музею вона передала єдине фото батька, яке зберігалось в сімейному архіві [25].

Упродовж наступного року науковці Меморіалу продовжили дослідження колекції фронтової кореспонденції. Вони проводили атрибуцію листів, а також здійснювали пошукові роботи зі встановлення долі людей, причетних до збереження цілісного зібрання листів – докторів Густава Ольшлегера та Ерхарда Ріделя. Завдяки співпраці з Технічним музеєм м. Відень (Австрія) до фондозбірні музею були передані копії їхніх анкет персональних даних та партійні характеристики [30, 31]. Ці матеріали експонувалися в травні 2011 р. у рамках виставкового проекту «Голоси з минулого».

Улітку 2016 р. про унікальну колекцію йшлося на міжнародному рівні. На базі музею «Берлін-Карлсхорст» (м. Берлін, ФРН) був організований спільний виставковий проект «Червневі листи 1941-го», який мовою листів презентував різноманітні соціальні аспекти перших днів німецько-радянської війни, почуття та переживання людей, які опинилися в екстремальних умовах, на межі між життям і смертю. Матеріали виставки викликали зацікавленість серед світової спільноти. У відомому німецькому журналі «Шпігель» журналісти поділилися враженнями від прочитаних епістоляріїв: «... Коли наближалися німецькі бомбардувальники, мешканці м. Кам'янець-Подільський виявилися беззахисними. Німецькі ВПС зруйнували місто. Листи з України відтворюють відчай жінок і дітей, усе жахіття повітряної війни на сході...» [41].

Найбільша кількість епістол (близько 400) була адресована мешканцям Кам'янця-Подільського (нині Хмельницької обл.). Наразі знайдено та встановлено контакти з 200 родинами. Більшість копій відправлено поштою. У листопаді 2010 р. співробітники Меморіального комплексу особисто вручали копії 13 листів у самому м. Кам'янець-Подільський та в деяких селах району. В урочистій обстановці у приміщенні районного Будинку культури два листи Олексія Пухальського через 70 років отримав племінник Володимир Петрович. Копію листа вручили донькам Андрія Фартушняка. У перші дні війни А.М. Фартушняк, житель м. Стара Ушиця (нині Хмельницької обл.), був мобілізований на фронт. У липні 1941 р. потрапив в оточення, з якого вдалося вийти, і повернувся додому. У 1944 р. повторно мобілізований. Брав участь у вигнанні нацистів з України, Молдавії, у боях на території Румунії та Угорщини, нагороджений медалями «За відвагу», «За бойові заслуги», «За Перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.». У 1945 р. повернувся до рідного села, сповна зазнав нелегкого повоєнного життя. Помер у 1973 р. [8].

Родина Микити Гльоса із с. Нагоряни (нині Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.) понад 60 років зберігала іконки, привезені батьком із фронту. Уже сімнадцять років немає Микити Терентійовича, а його лист, написаний улітку 1941 р., став зворушливою несподіванкою для доньки Ганни Микитівни. М.Т. Гльос розділив долю більшості своїх земляків. У 1941 р. потрапив у оточення, повернувся додому. З 1944 р. – знову на фронті. З боями пройшов територією України, Польщі. У березні 1945 р. у боях за м. Бішофсталь (нині м. Уязд, Польща) дістав важке поранення, був представлений до нагородження медаллю «За відвагу», яку отримав у 1976 р. До музею Ганна Микитівна передала батькові документи, речі та нагороди [1].

Не отримали листів від своїх батьків у далекому 1941 р. доньки Онуфрія Гулеватого та Григорія Юрчука. Зі сльозами на очах читали вони їхні послання. До Меморіалу передали останні листи, написані батьками в далекі воєнні роки. У серпні 1941 р. Григорій Юрчук потрапив до німецького оточення, а згодом пережив жахливі випробування в нацистських концтаборах. У 1942 р. Григорію Семеновичу вдалося передати рідним кілька листів із нацистського табору «Аушвіц». Із чотирьох написаних – до родини дійшов лише один. А після війни донька дізналася, що в 1943 р. батько був спалений у крематорії [9].

Шостого липня 1944 р. Онуфрій Гулеватий написав свій останній лист, а через тиждень загинув поблизу с. Ліски (нині Івано-Франківської обл.). Підтвердженням цього стало сповіщення про загибель, яке співробітники музею разом з останнім листом передали до родинного архіву [2].

Результатом пошукової роботи в подальші роки стали ще кілька відряджень на Хмельниччину, у ході яких було вручено близько 40 копій листів. Останнє – у жовтні 2016 р. до смт Нова Ушиця. Музейники вручили 15 кореспонденцій, копії яких отримали діти, внуки та родичі авторів «Непрочитаних листів 1941-го». Серед вручених листів був лист Павла Кланцатого. Понад 70 років родина вважала його зниклим безвісти. Окрім листа з далекого 1941-го,

співробітники встановили місце загибелі воїна. У червні 1941 р. 20-річний юнак був мобілізований на фронт. Провоював лише два тижні й потрапив у полон. Перебував у таборі для військовополонених неподалік м. Ербке (Німеччина), там і помер 4 грудня 1941 р. [4].

Від першого до останнього дня були на фронтах німецько-радянської війни земляки Василь Мокрий та Павло Коб'яко. У складі 29-го військово-топографічного загону обороняли Україну, брали участь у боях за Кавказ та утримували позиції на кордоні з Іраном. Василь Мокрий повернувся до рідних наприкінці 1945 р., маючи важке поранення. У повоєнний час відбудовував рідне село. Лист отримала невістка Лідія. Вона передала до музею фото воїна, а також прядку та гребінець, якими користувалася родина в роки війни [6].

Павло Коб'яко впродовж війни був двічі поранений та контужений, проте повернувся додому живим. У повоєнний час працював у колгоспі. Його онук Анатолій, учасник боїв в Афганістані, отримав листа свого дідуся й передав до музею сімейну світлинку [5].

Більшість трикутників, обпалених війною, вручили в Україні. Чимало адресатів та їхніх родин знайшли на території Білорусії, Казахстану, Грузії, Таджикистану та Російської Федерації за допомогою телевізійного проекту «Чекай на мене». Пошуковці цієї програми відшукали понад 100 сімей. Три родини, яким були адресовані листи 1941 р., проживають у с. Комсомольське Грозненського р-ну (нині Чеченська Республіка, Російська Федерація). Вручення кореспонденції 70-літньої давнини стало святом для всього села. Син та племінники Лечи Ісаєва, Білала Ісмаїлова та Абдулазими Межидова травневого дня 2010 р. отримали звістку від рідних. У 1941 р. усі троє проходили строкову службу в м. Кам'янець-Подільський. У перші години війни вступили в бій із ворогом. А далі – у кожного своя фронтова дорога. Абдулазим Межидов зник безвісти в 1941 р. Ще й донині родина не знає, де він похований. Лечи Ісаєв загинув у 1943 р. на Курській дузі. Білал Ісмаїлов на фронті був до 1942 р., дістав важке поранення. У 1943 р. за станом здоров'я комісований. Повернувся до рідного села. У 1944 р. разом із родиною депортований до Узбекистану. Лише в 1957 р. Білалу Ісмаїлову разом із родиною вдалося повернутися на Батьківщину [21].

У м. Алмати (Республіка Казахстан) розшукали племінника Капаша Ніярова, який писав своєму брату Дюсенгалію Ніярову. Брат отримав ще кілька листів у 1941 та 1942 рр. В останньому Капаш розповідав про запеклі бої під Сталінградом. У листопаді 1942 р. він зник безвісти [23].

Два листи колекції адресовані в Таджикистан. Їх авторами були військово-вослужбовці Юсуфджон Гулямов та Солех Фозілова. Обидва листи написані таджицькою мовою, що ускладнювало пошукову роботу. За сприяння Посольства Республіки Таджикистан в Україні вдалося перекласти обидва листи та знайти рідного брата й племінників одного з адресатів – Солеха Фозілова.

Червоноармієць Солех Фозілов – стрілець 836-го мотострілецького полку 240-ї моторизованої дивізії 12-ї армії Південно-Західного фронту, епістолу адресував своїм рідним. У листі він передає привіт братам Содику, Розіку,

Холіку, сестрі Хосіят і всім рідним. Крім того, повідомляє, що живий, перебуває в м. Кам'янець-Подільський, поранений у руку й знаходиться на лікуванні. Просить вислати трохи грошей [20]. Лист написаний у червні – липні 1941 р. і не відправлений за адресою. У 2015 р. копію листа 1941-го відправили його брату, який нині мешкає за тією ж адресою. У результаті дослідницької роботи вдалося встановити долю адресата і адресанта листа. Солех Фозілов не повернувся з фронту, не встановлено і місце його загибелі, він вважається зниклим безвісти. На фронтах німецько-радянської війни зник безвісти і адресат листа 1941-го – Содик Норов. У 1942 р. 21-річний Содик був мобілізований на фронт, служив в кавалерії. У 1943 р. сержант, командир шабельного відділення 21-го гвардійського кавалерійського полку 7-ї гвардійської кавалерійської дивізії 1-го Українського фронту, брав участь у вигнанні нацистів із Правобережної України. 3 жовтня 1944 р. під час наступу на с. Лісковець (нині Міжгірський р-н, Закарпатська обл.) С. Норов зі своїм відділенням уміло зайшов у тил противника та відкрив вогонь. У цьому бою особисто знищив двох гітлерівців, нагороджений орденом Червоної Зірки. Подальша доля Содика Норова невідома, він вважається зниклим безвісти у жовтні 1944 р.

Їхній молодший брат Розік Джабаров закінчив театральне училище, працював у Таджикиському державному театрі опери і балету, будівництво будівлі якого закінчилося в м. Душанбе в 1942 р. У складі театральної трупи неодноразово виїжджав на фронт із концертами. У 2015 р. він отримав копію листа 1941-го.

Автором другого листа був червоноармієць Юсуфджон Гулямов. У листі він звертається до матері і Норджону. Повідомляє, що почувається добре, знаходиться в Україні, в м. Кам'янець-Подільський. Просить за нього не хвилюватися, хоча війна вже йде, але він у боях не був. Ця історія ще чекає свого продовження [19].

Історія колекції «Непрочитані листи 1941-го» неодноразово висвітлювалася на шпальтах українських та зарубіжних видань. Наукові співробітники Меморіалу провели десятки інтерв'ю, багато кореспондентів місцевих ЗМІ також не залишилися осторонь актуалізації питання. Їхні матеріали стали основою низки наукових і науково-популярних публікацій [10, 11, 12, 13, 14, 28, 29, 33, 34, 37, 38, 39, 40].

Одну зі статей готувала Юлія Суслик – журналістка газети «Сільські вісті». Серед листів знайшла і послання свого діда Миколи Кікота. Напередодні війни Микола Романович працював у Чернівецькій обл., звідки й був призваний на фронт. Брав участь в оборонних боях на кам'янець-подільському напрямі, пізніше на території Харківської обл. У 1942 – 1943 рр. – учасник битви за Кавказ. Згодом визволяв від нацистів Кримський півострів, де дивізія стояла до 1945 р. Родина передала до музею його фото та нагородні документи [3].

Наразі, на жаль, нам не вдалося знайти жодного живого адресанта. А живі адресати є. Це Рахіль Синаюк із м. Васильків (Київська обл.) та Ольга Ількова з м. Єлабуга (Російська Федерація). Чоловік Рахіль Львівни – Зіновій Ринський розпочав війну політруком, а завершив майором, заступником редактора газети «За Родину» 55-ї гвардійської стрілецької дивізії 28-ї армії 1-го Українського

фронту, дійшов до Берліна. Його матеріали вже були у фондозбірні музею [7]. Ольга Ількова – дружина лейтенанта Петра Войтенка, який проходив строкову службу в м. Кам'янець-Подільський, на початку війни була евакуйована до Краснодарського краю, а звідти змушена йти пішки до свого рідного м. Єлабуга. Про смерть чоловіка дізналася в день народження їхньої доньки [24].

Отримавши лист через 70 років від часу його написання, люди часто не вірили своїм очам. Вони були вражені тим, що голос рідної людини все-таки долинув із Вічності. Для когось це була перша і єдина звістка про рідну людину, для багатьох – остання. У своїх листах до музею вони висловлювали вдячність співробітникам. «...Уся наша сім'я щиро вдячна Вам за листа від батька. Туга і біль, сльози і надія залишаться в пам'ять про нього... 2010 р.» – ці слова з листа Михайла Парашука адресовані до музею [27]. Його батько – рядовий Олексій Паращук – зник безвісти у травні 1944 р. Останній лист родині він написав 3 травня 1944 р. «...Низький Вам уклін за лист батька, адресований моїй мамі у далекому 1941-му. Дуже зворушливо тримати у руках цю реліквію зі знайомим почерком, знайомими висловлюваннями рідної людини... 2010 р.» – ці рядки з листа Любові Конанихіної [26]. Її батько, Олексій Орда, пройшов усю війну – від першого до останнього дня. Він один із небагатьох, кому пощастило вижити.

Для багатьох людей, які дізналися про колекцію «Непрочитаних листів 1941-го», вона стала ще одним сподіванням дізнатися про рідних, які не повернулися з фронтових доріг. Вони зверталися до музею з надією віднайти в колекції листи їхніх рідних, проте пошуки виявилися марними. «...Коли я прочитала про ці листи, була дуже схвильована і не могла стримати сліз. Раптом і нас чекає лист із минулого, якого ми так чекали колись і не дочекались. Ми не отримали від батька жодного листа, а у 1946 р. дізналися, що він пропав безвісти...» [15]. «...Так, дійсно, серед непрочитаних листів часів війни немає листів, адресованих моїм рідним, але так хочеться вірити і сподіватися...» [17].

Вірила і сподівалася хоч щось дізнатися про свого дідуся, Афанасія Дробитька, Лариса Довгошея з Херсонщини. Восени 2010 р. отримала наш лист із повідомленням. Як наслідок – на адресу музею надійшло її звернення: «...Одного травневого вечора у мене виникло жагуче бажання поспілкуватися, помолитися за своїх дідусів... Я писала свого вірша, і так мені хотілося, щоб вони мене «почули» – нехай десь зверху, але знали, що оцей зв'язок поколінь існує і що, майже нічого про них не знаючи, їхня онука дуже вдячна за те, що з'явилася на світ і взнала, що її дитинство було захищено двома дідусями. І тут Ваш лист, і його... Це диво! Розумієте! Я точно знаю, оця невидима нить існує, і що дідусь мене почув... і відповів, нехай із 41-го...» [22].

Фронтові листи, як голоси з минулого, спонукають до діалогу, роздумів, порушують усталений ритм життя, вдираються в пам'ять, руйнують стереотипи, примушують зрушити мур десятиліть і вслухатися в калейдоскоп почуттів. Можливо, у словах любові, прощання, останніх порад, настанов вдасться почути Голос батька, діда, прадіда, котрий назавжди залишився на першій лінії вогню.

Джерела та література:

1. Генеральний каталог. – Гльос М.Т. // Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні. (далі – Фонди (Книга реєстрації поштової кореспонденції) ММІУДСВ).
2. Генеральний каталог. – Гулеватий О.Я. // Там само.
3. Генеральний каталог. – Кікоть М.Р. // Там само.
4. Генеральний каталог. – Кланцятий П.Ф. // Там само.
5. Генеральний каталог. – Коб'ялко П.М. // Там само.
6. Генеральний каталог. – Мокрий В.П. // Там само.
7. Генеральний каталог. – Ринський З.А. // Там само.
8. Генеральний каталог. – Фартушняк А.М. // Там само.
9. Генеральний каталог. – Юрчук Г.С. // Там само.
10. Ісак А. Лист із фронту йшов 69 років / А. Ісак // Поштовий вісник. – 2010. – 21 травня.
11. Ковальчук К. Непрочитані листи 1941-го / К. Ковальчук // Сільські вісті. – 2010. – 9 квітня.
12. Левченко Е. Непрочитані листи 1941 года / Е. Левченко // Волонтер. – 2010. – Июль-сентябрь. – С. 26-29.
13. Левченко Є. Непрочитані листи з фронту / Є. Левченко // Хрещатик. – 2011. – 6 травня.
14. Легасова Л.В. Непрочитані листи 1941 року – унікальний джерельний комплекс / Л.В. Легасова // Архіви України. – 2010. – № 2. – С. 144-154.
15. Лист Грибок В.М. – В/х № 698 від 21.05.2010 р. // Книга реєстрації поштової кореспонденції НМІУДСВ.
16. Лист лейтенанта Демченка М.П. – дружині. 05.07.1941 р. // Там само. – КН-248445. – Д-56385.
17. Лист Москаленко Л.М. – В/х № 1048 від 02.08.2010 р. // Книга реєстрації поштової кореспонденції НМІУДСВ.
18. Лист політрука Ринського З.А. – дружині. 03.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249042. – Д-56961.
19. Лист червоноармійця Гудямова Ю. – товаришу. 28.06.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248844. – Д-56773.
20. Лист червоноармійця Фозілова С. – брату. Червень 1941 р. // Там само. – КН-248843. – Д-56772.
21. Лист. – В/х № 1338 від 08.10.2010 р. // Книга реєстрації поштової кореспонденції НМІУДСВ.
22. Лист. – В/х № 143 від 11.02.2011 р. // Там само.
23. Лист. – В/х № 150 від 15.02.2011 р. // Там само.
24. Лист. – В/х № 164 від 21.02.2011 р. // Там само.
25. Лист. – В/х № 224 від 03.04.2010 р. // Там само.
26. Лист. – В/х № 611 від 14.05.2010 р. // Там само.
27. Лист. – В/х № 66 від 31.01.2011 р. // Там само.
28. Листи знайшли своїх адресатів через сімдесят років // Все про місто Кам'янець-Подільський. – 2011. – 19 листопада.
29. Листи з Австрії йшли 59 років / Вісник Переяславщини. – 2010. – 25 вересня.
30. Листи лейтенанта Бельського А.А. – до матері. 02.07.1941 р. // Фонди НМІУДСВ. – КН-249201. – Д-57120; КН-249248. – Д-57164; КН-248585. – Д-56523.
31. Особова справа (ксерокопія) Ольшлепера Г. // Там само. – НД-29746.
32. Особова справа (ксерокопія) Ріделя Е. // Там само. – КН-29476.

33. Пастух І. Війна навчить і чекати, і терпіти... / І. Пастух // Поштовий вісник. – 2010. – 21 травня.
34. Сімперович В. Непрочитані листи з війни... / В.М. Сімперович, Я.Л. Пасічко // Камуфляж. – 2010. – Червень. – С. 38 – 39.
35. Супровідний лист Г. Ольшлегера – до Е. Ріделя. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248978. – Д-56898.
36. Супровідний лист Г. Ольшлегера – до Е. Ріделя. // Фонди НМІУДСВ. – КН-248977. – Д-56897.
37. Суслик Ю. Пекучі спомини війни / Ю. Суслик // Сільські вісті. – 2010. – 9 квітня.
38. Урода Б. Ніхто не забутий, ніщо не забуто / Б. Урода // Край Кам'янецький. – 2010. – 19 листопада.
39. Чижова О. Листи з фронту / О. Чижова // Чернігівські відомості. – 2009. – 23 вересня.
40. Яцемірська Н. Вісточки з війни / Н. Яцемірська // Подолянин. – 2010. – 19 листопада.
41. Wiegrefe K. Schutzlos ausgeliefert. // K. Wiegrefe // Der Spiegel. – 2016. – № 26. – S. 25-26.

© **Светлана ДАЦЕНКО**

СУДЬБЫ ПЕРВЫХ ДНЕЙ ВОЙНЫ. ПРОМЕЖУТОЧНЫЕ ИТОГИ ГУМАНИТАРНОЙ АКЦИИ «ВНИМАНИЕ! ПОИСК! НЕПРОЧИТАННЫЕ ПИСЬМА 1941-го»

Подведены промежуточные итоги гуманитарной акции Национального музея истории Украины во Второй мировой войне «Внимание, поиск! Непрочитанные письма 1941-го», воспроизведены пути поиска семей адресантов и адресатов. Проанализированы материалы, которые дополнили фондовую коллекцию музея и станут источником для дальнейшего исследования истории войны.

Ключевые слова: немецко-советская война, Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне, музейный проект, музейная коллекция, непочитанные письма 1941-го.

© **Svitlana DATSENKO**

FATE OF FIRST DAYS OF WAR. SUBTOTALS HUMANITARIAN ACTION “WARNING! SEARCH! UNREAD LETTERS 1941”

Summed subtotals humanitarian action National Museum of the History of Ukraine in the Second World War “Warning! Search! Unread letters 1941”, reproduced ways of finding families senders and recipients. Analyzed material that joined the fund collection of the museum and will be a source for further research into the history of war.

Keywords: German-Soviet war, National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, the museum project, the museum collection, unread letters 1941.